

Agnieszka Stroba-Żelek^{1,2}, Paulina Kubala¹, Andrea Krawczyk¹, Janusz Kasperczyk¹

Analiza postaw rodziców i ich wiedzy na temat szczepień ochronnych dzieci

The analysis of parents' understandings of and attitudes towards childhood vaccination

¹ Katedra i Zakład Medycyny i Epidemiologii Środowiskowej, Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Wydział Lekarski w Zabrze, Zabrze, Polska

² Oddział Pediatrii, Szpital Miejski w Rudzie Śląskiej, Ruda Śląska, Polska

Adres do korespondencji: Agnieszka Stroba-Żelek, ul. Marii Konopnickiej 9/9, 41-500 Chorzów, tel.: +48 886 488 996, e-mail: aga.stroba@vp.pl

Streszczenie

Wstęp: Z roku na rok w Polsce zwiększa się liczba osób odmawiających zaszczepienia swoich dzieci. Organizacje antyszczepionkowe prowadzą bardzo agresywne kampanie dezinformujące. Odnotowuje się coraz częstsze występowanie chorób, przeciwko którym można się uchronić za pomocą szczepień. Monitorowanie postaw rodziców wobec szczepień ochronnych oraz określenie ich wiedzy w tym temacie mogą pozwolić na skuteczniejsze działania instytucji odpowiadających za zdrowie publiczne. **Cel:** Cele pracy obejmowały poznanie opinii i poglądów oraz ocenę wiedzy rodziców dotyczącej szczepień ochronnych w Polsce, a także ocenę zasięgu kampanii promujących szczepienia i działań ruchów antyszczepionkowych. **Materiał i metoda:** Badania przeprowadzono metodą ankietyzacji wśród 233 rodziców lub opiekunów prawnych dzieci objętych obowiązkowymi szczepieniami. **Wyniki:** Prawie 90% respondentów jest zwolennikami szczepień ochronnych, 1/3 spośród nich uważa, że nie wszystkie szczepienia są konieczne, blisko 7% ankietowanych określa się zaś jako przeciwnicy szczepień. Spośród ankietowanych rodziców 78% miało kontakt z kampaniami promującymi Program Szczepień Ochronnych i większość uważa je za pozytywne. O ruchach antyszczepionkowych słyszało 62,4% ogółu badanych. Swoją wiedzę z zakresu szczepień uważa za wystarczającą 60% respondentów, jednak zaledwie 35% ankietowanych udzieliło poprawnych odpowiedzi na pytania kontrolne dotyczące szczepień ochronnych. Osoby z wykształceniem wyższym prezentują lepszy stan wiedzy w kwestii szczepień, natomiast osoby z wykształceniem podstawowym najlepiej oceniają swoją wiedzę. **Wnioski:** Wiedza rodziców w zakresie szczepień ochronnych wydaje się niewystarczająca. Systematycznie rośnie liczba przeciwników szczepień ochronnych. Głównym źródłem informacji o szczepieniach dla rodziców jest lekarz. Monitorowanie postaw i opinii rodziców na temat szczepień ochronnych będzie pomocne w lepszym ukierunkowaniu kampanii promocyjnych w mediach społecznościowych oraz w dostosowaniu działań pracowników opieki zdrowotnej do określonych grup społecznych.

Słowa kluczowe: szczepienia ochronne, wiedza, opinia, ruch antyszczepionkowy

Abstract

Introduction: The number of people refusing to vaccinate their children is growing in Poland every year. Anti-vaccine organisations lead very fierce disinformation campaigns. The incidence of vaccine preventable diseases is on the rise. Monitoring of parents' attitudes towards preventive vaccinations and gauging the level of their understanding of the issue may enable more effective actions of organisations responsible for public health. **Aim:** The objectives of the study included finding out about parents' opinions and views as well as evaluating their knowledge about vaccinations in Poland. The study was also to define a parents' assessment of the range of campaigns promoting vaccination and actions of anti-vaccine movements. **Material and method:** The studies were carried out with a survey conducted among 233 parents or legal guardians of the children being under the obligation of vaccinations. **Results:** Nearly 90% of respondents are proponents of vaccinations, one-third of them consider some vaccinations unnecessary, and almost 7% of the surveyed describe themselves as opponents of vaccinations. 78% among the parents surveyed encountered campaigns promoting the Childhood Immunisation Programme, and most of them regard such campaigns as useful. Anti-vaccine movements were heard of by 62.4% of all the surveyed parents or legal guardians. 60% of respondents regard their own knowledge of the issue of vaccinations as sufficient. However, only 35% of respondents provided correct answers to the control questions about preventive vaccinations. People with higher education have better knowledge on vaccinations, whereas those with primary education have the best opinion on their own knowledge. **Conclusions:** Parents' knowledge in terms of preventive vaccinations seems inadequate. The number of opponents of preventive vaccinations is systematically growing. The paediatrician being the main source of information on the issue of vaccinations for the parents. Monitoring of parents' attitudes and opinions about the issue of preventive vaccination will be useful in better directing promoting campaigns in social media, and in adjusting healthcare workers' activities to specific social groups.

Keywords: preventive vaccinations, understanding, opinion, anti-vaccine movement

WSTĘP

W ciągu ostatnich lat zwiększyła się niebezpieczność liczba osób uchylających się od szczepień ochronnych dzieci⁽¹⁾ – w roku 2017 było to około 32 tys. osób, w 2016 – nieco ponad 23 tys.⁽²⁾; warto przy tym zaznaczyć, że liczby te nie obejmują dzieci, którym część szczepień podano z opóźnieniem lub nie podano wybranych szczepień⁽³⁾. Zjawisko coraz większej niechęci do szczepionek wzmacniają bardzo skutecznie organizacje antyszczepionkowe^(4,5). Sukces szczepień ochronnych okazał się mieczem obusiecznym – zmniejszenie częstości występowania chorób zakaźnych spowodowało, że wiele osób uważa szczepienia za niepotrzebne, a dezinformacja stosowana przez organizacje antyszczepionkowe sprawia, że do rodziców docierają nierzetelne i nieprawdziwe informacje.

Liczba osób uodpornionych zbliża się do niebezpiecznie niskiego poziomu. Odporność grupowa (tzw. strategia kokonu) występuje, gdy na daną jednostkę chorobową zaszczepionych jest minimum 80% populacji⁽⁶⁾. Dzięki temu pozostałe osoby, które nie mogą być zaszczepione z przyczyn zdrowotnych, są dopiero przed szczepieniem (najmłodsi), oraz osoby, u których wiele lat po szczepieniu odporność spada lub mimo szczepienia nie wytworzyły wystarczającej odporności, są bezpieczne⁽⁷⁾.

Z danych epidemiologicznych wynika, że choroby zakaźne, które jeszcze nie tak dawno były uznawane za łatwe do opanowania za pomocą szczepionek, są coraz częstsze. W pierwszym półroczu 2018 roku odnotowano 77 przypadków odry i 283 przypadki różyczki; w analogicznym okresie 2017 roku liczba osób chorych wyniosła odpowiednio 27 i 268⁽⁸⁾. W 2008 roku zgłoszono 2163 przypadki zachorowania na krztusiec⁽⁹⁾, a w roku 2016 odnotowano ich aż 6856. Warto przy tym zaznaczyć, że rzeczywista liczba zachorowań na krztusiec jest kilkadziesiąt razy większa od rejestrowanej biernie⁽¹⁰⁾. Na szczęście po tym roku zachorowalność nieco spadła⁽¹¹⁾. Liczby te pokazują prostą zależność – gdy zapominamy o chorobie, ona powraca. Światowa Organizacja Zdrowia opowiada się za zaostrzeniem nadzoru nad poziomem wyszczepienia populacji⁽³⁾.

Za ten stan rzeczy przypuszczalnie odpowiedzialna jest przede wszystkim niska i często błędna wiedza rodziców na temat szczepień i ogólnie chorób zakaźnych. W badaniu przeprowadzonym w 2008 roku przez Tarczoń i wsp.⁽¹²⁾ aż 41,7% ankietowanych rodziców odpowiedziało, że krztusiec jest chorobą całkowicie wyeliminowaną przez szczepienia. Dla porównania, w tym samym badaniu 56,3% rodziców potwierdziło, że ospa prawdziwa należy do chorób wyeliminowanych przez szczepienia.

Powstają nowe szczepionki, kalendarz szczepień się rozszerza, rośnie świadomość rodziców, poszukują oni informacji na temat szczepień, zadają lekarzom coraz trudniejsze i bardziej wymagające pytania^(13,14), rośnie udział internetu w kształtowaniu ich opinii i decyzji odnośnie do immunizacji dzieci. Wielu rodziców ma wątpliwości, czy szczepienia są nadal potrzebne, czy ryzyko niepożądanych

odczynów poszczepiennych nie przewyższa korzyści płynących z zaszczepienia dziecka⁽¹⁴⁾. Działacze ruchów antyszczepionkowych stawiają liczne zarzuty wobec obowiązującego Programu Szczepień Ochronnych, takie jak: zbyt wczesne stosowanie szczepionek, za duża ich liczba w krótkim czasie, przeciążanie układu immunologicznego, sprzyjające powstawaniu alergii i chorób autoimmunologicznych, obecność substancji szkodliwych i wiele innych^(4,14). Antyszczepionkowcy przekonują, że obowiązek szczepień to ograniczenie wolności i swobód. Alexis de Tocqueville powiedział kiedyś, że wolność człowieka kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka. Trudno zatem mówić o ograniczeniu wolności przez obowiązek szczepień, w świetle tego, że kontakt z osobami niezaszczepionymi może być śmiertelnie groźny dla osób, które z różnych względów nie mają odporności.

Głoszone tezy przeciwników szczepień znajdują wielu zwolenników wśród rodziców i – niestety – również dziennikarzy czy polityków. Są to chwytliwe tematy opierające się na teoriach spiskowych, wielkich pieniądzach i związkach decydentów z koncernami farmaceutycznymi⁽¹⁵⁾. Niestety, w tym nawale informacji ginie głos fachowców, a rodzice, którzy w większości nie mają wykształcenia medycznego, nie mają możliwości dotarcia do rzetelnej wiedzy i jej weryfikacji.

Należy dążyć do zmniejszenia udziału samozwańczych ekspertów od szczepień w kształtowaniu opinii rodziców na ten temat. Systematyczne monitorowanie postaw rodziców wobec szczepień, ukierunkowanie działań instytucji odpowiedzialnych za zdrowie publiczne oraz poszerzanie wiedzy środowiska medycznego są niezbędne w walce z dezinformacją rozpowszechnianą przez środowiska przeciwnie szczepieniom^(14,16). Na zarzuty przeciwników szczepień należy odpowiadać w szeroko dostępnych mediach, a nie tylko podczas konferencji naukowych czy na łamach fachowych czasopism niedostępnych dla przeciętnego rodzica⁽¹⁴⁾. Przekaz informacji musi bowiem być nie tylko rzetelny, ale również zrozumiały i ogólnie dostępny. Niezwykle potrzebne jest dostosowanie szeroko zakrojonych działań edukacyjno-promocyjnych do aktualnych potrzeb, na podstawie systematycznej oceny wiedzy i opinii rodziców na temat szczepień ochronnych dzieci⁽¹⁶⁾.

Cele pracy obejmowały poznanie opinii i poglądów oraz ocenę wiedzy rodziców dotyczącej szczepień ochronnych w Polsce, zbadanie, gdzie spotykają się z informacjami dotyczącymi szczepień, gdzie takich informacji szukają, jak wpływają one na ich stosunek do szczepień ochronnych, określenie zasięgu ruchów antyszczepionkowych i kampanii informacyjno-promocyjnych w temacie szczepień ochronnych.

MATERIAŁ I METODA

Badania przeprowadzono metodą ankietyzacji wśród 233 rodziców lub opiekunów prawnych dzieci objętych obowiązkowymi szczepieniami. Rozdano 500 kwestionariuszy,

	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
Ankietowani	179 (76,8%)	54 (23,2%)	233 (100%)
Wiek (lata)	33,7 ± 6,68, przedział 20–49	35,2 ± 6,20, przedział 22–48	34,1 ± 6,57, przedział 20–49
Model rodziny:			
• 2 + 1	60 (33,5%)	18 (33,3%)	78 (33,5%)
• 2 + 2	83 (46,4%)	28 (51,9%)	111 (47,7%)
• 2 + 3	23 (12,8%)	6 (11,1%)	29 (12,4%)
• 2 + >3	13 (7,3%)	2 (3,7%)	15 (6,4%)
Miejsce zamieszkania:			
• Miasta	102 (57,0%)	34 (63,0%)	136 (58,4%)
• Tereny wiejskie	77 (43,0%)	20 (37,0%)	97 (41,6%)
Wykształcenie*:			
• Podstawowe	7 (4,0%)	2 (3,9%)	9 (4%)
• Zawodowe	33 (18,6%)	6 (11,8%)	39 (17,1%)
• Średnie	79 (44,6%)	23 (45,1%)	102 (44,7%)
• Wyższe	58 (32,8%)	20 (39,2%)	78 (34,2%)

* Pięciu respondentów nie podało wykształcenia.

Tab. 1. Charakterystyka demograficzna ankietowanych osób

	Zwolennicy	Zwolennicy niektórych szczepień	Przeciwnicy	Brak opinii
Ankietowani*	141 (60,8%)	66 (28,4%)	16 (6,9%)	9 (3,9%)
Kobiety	109 (61,2%)	48 (27,0%)	14 (7,9%)	7 (3,9%)
Mężczyźni	32 (59,3%)	18 (33,3%)	2 (3,7%)	2 (3,7%)

* Analizowano wszystkie udzielone odpowiedzi, dlatego liczba ogólnie analizowanych odpowiedzi różni się od liczby wszystkich ankietowanych.

Tab. 2. Płeć rodziców/opiekunów a opinia dotycząca szczepień ochronnych

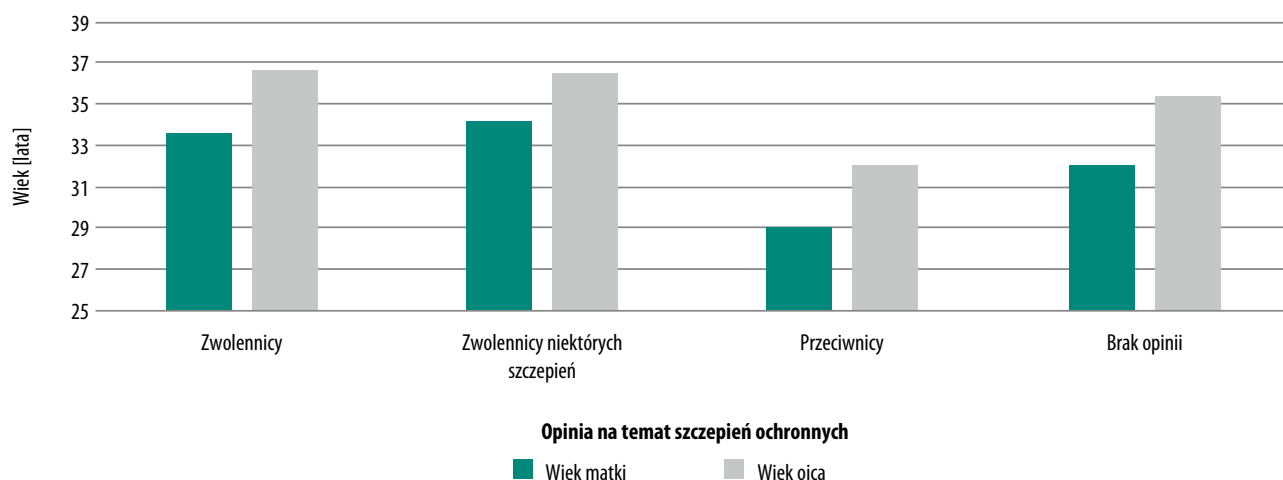
zebrano 239 ankiet, z czego po kontroli poprawności i kompletności wypełnienia (≤2 pytania bez odpowiedzi) do badań włączono 233. Ankietę wypełniło 179 kobiet i 54 mężczyzn. Badanie przeprowadzono w województwach śląskim i małopolskim na przełomie lat 2016 i 2017, rekrutując respondentów w zakładach pracy, ośrodkach zdrowia, szkołach oraz przedszkolach. Kryterium włączenia stanowiło bycie rodzicem/opiekunem prawnym dziecka/dzieci

w wieku od 1. do 18. roku życia. Kryteriami wyłączenia były brak zgody na badanie i/lub brak możliwości samodzielnego wypełnienia ankiety.

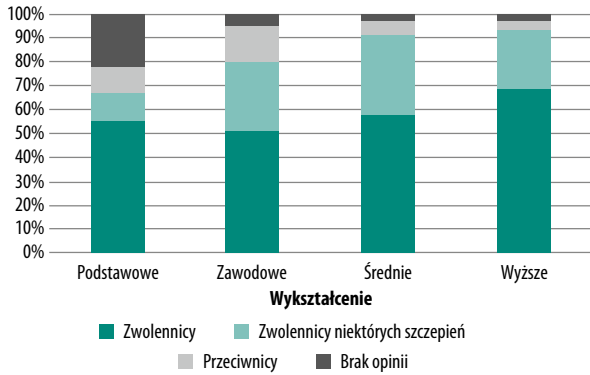
Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz składający się z 24 pytań obejmujących dane demograficzne, tj. wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, liczbę posiadanych dzieci, samoocenę wiedzy na temat szczepień, określenie stosunku do obowiązkowych szczepień, źródeł pozyskiwania informacji o szczepieniach, zaznajomienia z kampaniami społecznymi promującymi szczepienia, zasięg ruchów antyszczepionkowych. Respondenci samodzielnie wypełniali ankietę, a udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy. Dane z ankiet, po sprawdzeniu kompletności wypełnienia, wprowadzono do bazy danych i poddano analizie pod kątem zależności, wykorzystując pakiet statystyczny STATISTICA. Porównań międzygrupowych dokonano przy użyciu testu *t*, a w przypadku niespełnienia założeń – testu *U* Manna–Whitneya. W przypadku zmiennych jakościowych wykorzystano testy χ^2 Pearsona oraz największej wiarygodności. We wszystkich analizach za poziom istotny statystycznie uznano wartość $p < 0,05$.

WYNIKI

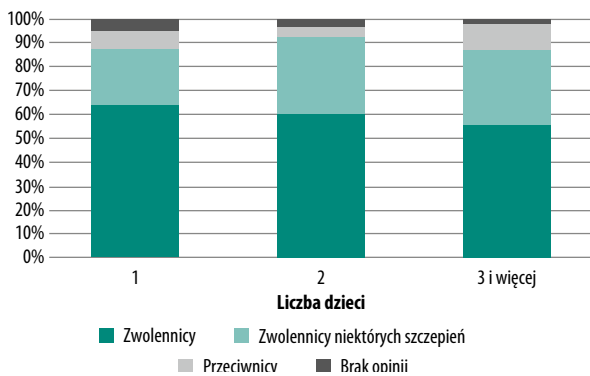
W badaniu ankietowym wzięło udział 239 osób; do badania włączono 233 prawidłowo wypełnione kwestionariusze od 76,7% kobiet i 23,3% mężczyzn. Średnia wieku badanych osób wynosiła 34,1 ± 6,57 roku. Dominował model rodziny z dwojką dzieci (47,6% ankietowanych). Mieszkańcy miast stanowili 58,4% ankietowanych, wsi – 41,6%. Wśród ankietowanych przeważały osoby z wykształceniem średnim (tab. 1). Spośród ankietowanych rodziców 89,2% określa się jako zwolennicy szczepień ochronnych, jednak 1/3 zwolenników szczepień uważa, że nie wszystkie szczepienia są konieczne. Prawie 7% ogółu ankietowanych jest przeciwnikami szczepień. Młodsze matki istotnie częściej ($p = 0,02$) były przeciwniczkami szczepień. Średnia wieku dla matek udzielających negatywnej odpowiedzi na pytanie „Czy jesteś zwolennikiem szczepień ochronnych

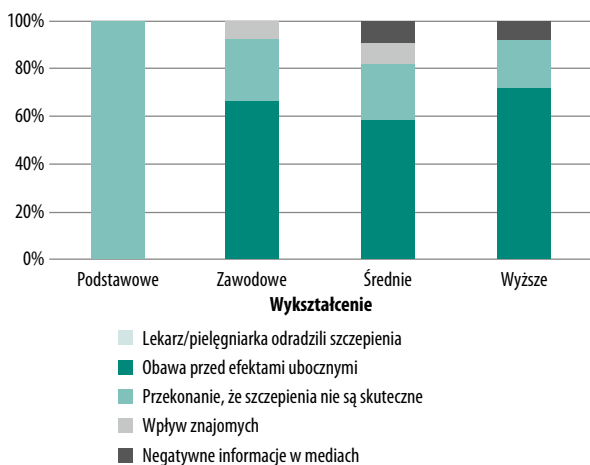
Ryc. 1. Opinie na temat szczepień a wiek ankietowanych rodziców

Ryc. 2. Opinie na temat szczepień a wykształcenie respondentów

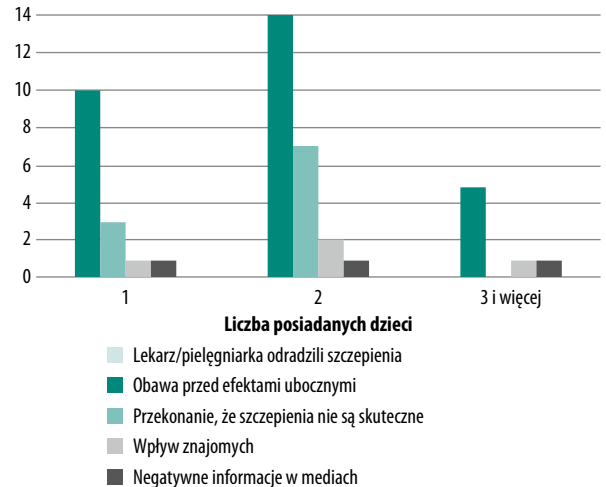

Ryc. 3. Opinia na temat szczepień a liczba posiadanego potomstwa

Ryc. 4. Wykształcenie ankietowanych a powody, dla których są oni przeciwnikami szczepień

dla dzieci?” wyniosła $29 \pm 5,7$ roku, natomiast dla matek opowiadających twierdząco – $34 \pm 6,5$ roku. Również wśród młodszych ojców więcej było przeciwników szczepień (tab. 2, ryc. 1). Liczba zwolenników szczepień rosła wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia (ryc. 2). Wśród rodziców posiadających wykształcenie związane z medycyną nie było przeciwników szczepień. Jako przeciwnicy szczepień zadeklarowało się 10% mieszkańców miast i 3% mieszkańców rejonów wiejskich, jednak ta różnica nie była istotna statystycznie ($p = 0,19$). Niechęć do szczepień istotnie wzrastała wraz z liczbą posiadanych dzieci ($p = 0,016$). Przeciwno szczepieniom

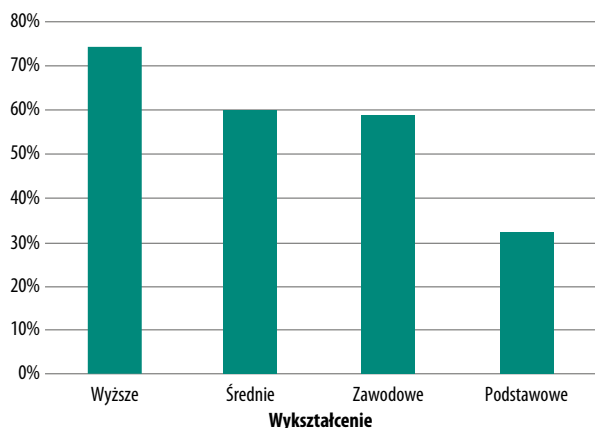
Ryc. 5. Liczba posiadanych dzieci a przyczyna negatywnego stosunku do szczepień

opowiedziało się 8% rodziców z jednym dzieckiem i aż 11,6% rodziców z co najmniej trojgiem dzieci (ryc. 3). Przeciwnicy szczepień wskazywali na liczne powody, które wpłynęły na ich opinię (było to pytanie wielokrotne-go wyboru z możliwością wpisania własnej odpowiedzi). Do najczęstszych przyczyn należały: strach przed skutkami ubocznymi (64%), wątpliwości co do skuteczności szczepionek (24%), opinie znajomych (3%), informacje zaczerpnięte z internetu (3%). Co ważne, żaden z respondentów nie wskazał lekarza/pielęgniarki jako osoby, która odradzała szczepienie. Aż ¼ spośród przeciwników szczepień nie określiła powodu, dla którego jest przeciwna szczepieniom ochronnym. Opinie przeciwników szczepień zależały od wykształcenia. Osoby z wykształceniem podstawowym miały wątpliwości co do skuteczności. Natomiast osoby z wykształceniem zawodowym obawiały się skutków ubocznych, a w dalszej kolejności wskazywały na, ich zdaniem, nieskuteczność szczepień. Ogółem wśród przeciwników szczepień zdecydowana większość (64,4%) wskazywała na obawy przed niepożądanymi działaniami szczepionek, a w dalszej kolejności nieskuteczność szczepionek (24,4%) (ryc. 4).

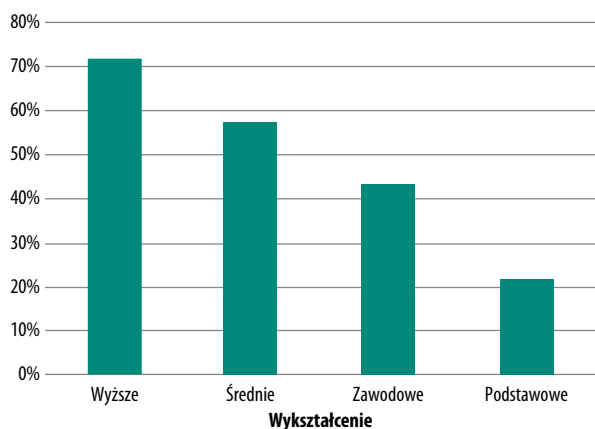
Wśród młodszych matek dominowały obawa przed niepożądanymi działaniami szczepionek i wątpliwość co do skuteczności szczepień, natomiast u matek starszych dały się zauważyć głównie obawy przed działaniami niepożądanymi szczepionek. W wypadku ojców odpowiedzi nie różniły się istotnie w zależności od wieku.

Niezależnie od liczby dzieci w rodzinie największe obawy budziły skutki uboczne szczepień. W grupie rodzin z trójką i większą liczbą dzieci istotnie większy niż w przypadku pozostałych rodziców był wpływ mediów (televizja, prasa, internet, radio) (ryc. 5).

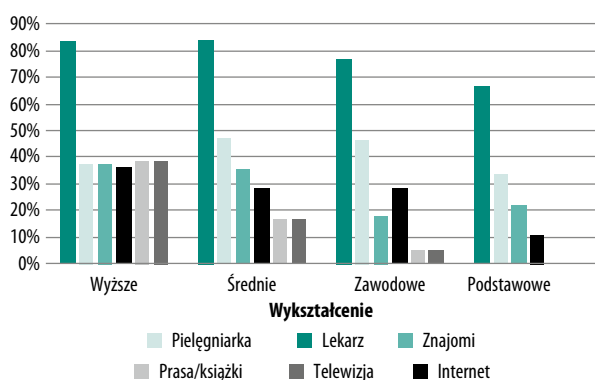
O ruchach antyszczepionkowych słyszało 62,4% ogółu badanych, głównie z wykształceniem wyższym. Istotnie rzadziej informacje o tych ruchach dotarły do osób z wykształceniem podstawowym (tylko 33,3%) (ryc. 6).

Ryc. 6. Wykształcenie ankietowanych a zasięg ruchów antyszczepionkowych

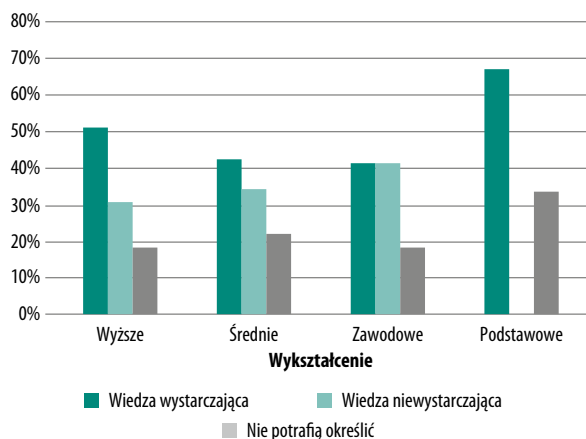

Ryc. 7. Wykształcenie respondentów a rozpowszechnienie negatywnych informacji na temat szczepień ochronnych

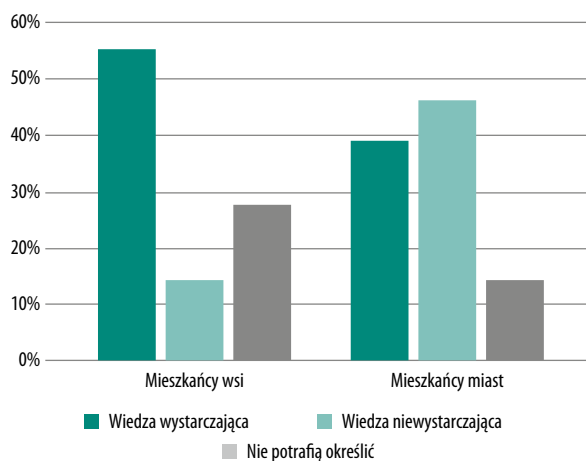

Ryc. 8. Wykształcenie ankietowanych a źródła wiedzy o szczepieniach ochronnych

Z informacjami o ruchach antyszczepionkowych zetknęła się porównywalna liczba mieszkańców miast i wsi (61,0% vs 64,9%, $p = 0,54$). Częściej słyszeli o nich ankietowani z jednym dzieckiem (65,4%), a najrzadziej informacje te docierały do rodzin z co najmniej trójką dzieci (59,1%). Mimo tak dużej promocji ruchów antyszczepionkowych większość ankietowanych przyznała, że nie wpłynęło to w znaczący sposób na ich opinię dotyczącą szczepień ochronnych dzieci.

Ryc. 9. Wykształcenie ankietowanych a samoocena wiedzy w temacie szczepień ochronnych

Ryc. 10. Miejsce zamieszkania ankietowanych a samoocena wiedzy w temacie szczepień ochronnych

Aż 58,1% respondentów wskazało, że spotkało się z informacjami zniechęcającymi do szczepień, przy czym istotnie częściej były to osoby z wyższym wykształceniem w porównaniu z osobami z wykształceniem podstawowym (71,8% vs 22,2%, $p = 0,005$) (ryc. 7). Informacje negatywne odnośnie do szczepień ochronnych dotarły do prawie 65% ankietowanych mieszkańców wsi oraz do 54% mieszkańców miast ($p = 0,08$). Źródłem tych informacji były głównie internet (71,3%), telewizja (45%), opinie znajomych (45%), a 26% ankietowanych znalazło takie informacje w prasie (było to pytanie wielokrotnego wyboru).

Kontakt z kampaniami promującymi Program Szczepień Ochronnych miało 78% ankietowanych rodziców i większość, bo aż 80% z nich, uważa je za pożyteczne. Spośród odbiorców kampanii promujących szczepienia jedynie 5% ankietowanych było przeciwnych szczepieniu dzieci; istotnie więcej przeciwników szczepień było wśród osób, do których kampanie te nie dotarły (15%; $p < 0,01$). Wskazywałoby to na skuteczność programów promujących szczepienia ochronne.

Jako źródła wiedzy o szczepieniach rodzice wskazują: lekarza pediatrę (82,4%), pielęgniarkę (42%), internet (33%),

telewizję (30,9%), opinie znajomych (30,5%), czasopiśma i książki (20,6%). We wszystkich grupach wykształcenia lekarz był wskazywany jako główne źródło informacji o szczepieniach, najczęściej jednak wśród osób z wykształceniem wyższym i średnim (ryc. 8).

Chociaż 60% respondentów uważa swoją wiedzę z zakresu szczepień za wystarczającą, jedynie 35% udzieliło poprawnych odpowiedzi na pytania kontrolne dotyczące tematu badania. Najlepiej ocenili swoją wiedzę ankietowani z wykształceniem podstawowym (ryc. 9), mimo że odpowiedzi na pytania kontrolne nie wypadły w tej grupie zadowalająco (tab. 3).

Większość, bo aż ¾ osób oceniających negatywnie swoją wiedzę o szczepieniach, deklarowała chęć jej uzupełnienia. Mieszkańcy wsi ocenili swoją wiedzę lepiej niż mieszkańcy miast (55% vs 39%). Wśród ankietowanych mieszkańców miast 46% oceniło swoją wiedzę jako niewystarczającą, z czego ponad 71% zaznaczyło, że chciałoby tę wiedzę poszerzyć (ryc. 10). Ponad 63% respondentów zdawało sobie sprawę, że osoby niezaszczepione mogą być zagrożeniem dla populacji. Największą świadomością cechowała się grupa ankietowanych o wykształceniu wyższym, będących mieszkańcami miast, a najmniejszą – osoby o wykształceniu podstawowym, z rejonów wiejskich (tab. 3).

Spośród respondentów 70% zdaje sobie sprawę, że można zachorować pomimo szczepienia (tab. 4). Możliwość zachorowania na chorobę, przeciwko której było się szczepionym, neguje najwięcej osób z wykształceniem średnim i mieszkańców miast (tab. 4). Aż 15% badanych twierdzi, że szczepienie daje ochronę na całe życie (głównie osoby z wykształceniem zawodowym i podstawowym), 34,8% ankietowanych neguje to stwierdzenie (tab. 5).

W kwestionariuszu znajdowały się dwa pytania otwarte, które dotyczyły powikłań po szczepieniu oraz sytuacji, w jakich szczepienie powinno być odroczone. Jako powikłania poszczepienne wymieniano najczęściej gorączkę, złe samopoczucie, obrzęk w miejscu wkłucia, osłabienie. Pojawiły się również takie odpowiedzi, jak autyzm, utrata słuchu, wzroku, upośledzenie umysłowe. W pytaniu dotyczącym przyczyn odraczania szczepień respondenci wpisywali „chorobę”, przeziębienie, osłabienie oraz katar, rzadziej – uczulenie czy karencję po antybiotykoterapii.

OMÓWIENIE

Mimo wielu obaw i niepewności większość rodziców określa się jako zwolennicy szczepień. W badaniach

	Tak	Zależy od choroby	Nie	Nie wiem	Współczynnik p
Ogółem*	29,6%	33,9%	17,6%	18,9%	
Wykształcenie:					0,037
• Podstawowe	2 (22,2%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)	5 (55,6%)	
• Zawodowe	6 (15,4%)	16 (41,0%)	7 (18,0%)	10 (25,6%)	
• Średnie	31 (30,4%)	35 (34,3%)	22 (21,6%)	14 (13,7%)	
• Wyższe	29 (37,2%)	23 (29,5%)	11 (14,1%)	15 (19,2%)	
Miejsce zamieszkania:					0,003
• Miasta	43 (31,6%)	37 (27,2%)	33 (24,3%)	23 (16,9%)	
• Tereny wiejskie	26 (26,8%)	42 (43,3%)	8 (8,3%)	21 (21,6%)	
Model rodziny:					0,393
• 2 + 1	21 (26,9%)	29 (37,2%)	15 (19,2%)	13 (16,7%)	
• 2 + 2	37 (33,3%)	36 (32,4%)	21 (19%)	17 (15,3%)	
• 2 + >2	11 (25,0%)	14 (31,8%)	5 (11,4%)	14 (31,8%)	

* Analizowano wszystkie udzielone odpowiedzi, dlatego liczba ogólnie analizowanych odpowiedzi różni się od liczby wszystkich ankietowanych.

Tab. 3. Wiedza rodziców/opiekunów na temat szczepień – czy osoby niezaszczepione mogą stanowić zagrożenie dla populacji?

	Tak	Nie	Nie wiem	Współczynnik p
Ogółem*	70,4%	12,1%	17,5%	
Wykształcenie:				0,077
• Podstawowe	7 (77,8%)	0	2 (22,2%)	
• Zawodowe	24 (61,5%)	4 (10,3%)	11 (28,2%)	
• Średnie	73 (71,6%)	18 (17,6%)	11 (10,8%)	
• Wyższe	55 (70,5%)	5 (6,4%)	18 (23,1%)	
Miejsce zamieszkania:				0,092
• Miasta	92 (67,7%)	21 (15,4%)	23 (16,9%)	
• Tereny wiejskie	72 (74,2%)	6 (6,2%)	19 (19,6%)	
Model rodziny:				0,185
• 2 + 1	51 (65,4%)	12 (15,4%)	15 (19,2%)	
• 2 + 2	85 (76,6%)	11 (9,9%)	15 (13,5%)	
• 2 + >2	28 (63,6%)	4 (9,1%)	12 (27,3%)	

* Analizowano wszystkie udzielone odpowiedzi, dlatego liczba ogólnie analizowanych odpowiedzi różni się od liczby wszystkich ankietowanych.

Tab. 4. Wiedza rodziców/opiekunów na temat szczepień – czy mimo szczepienia można zachorować?

	Tak	Nie	Tylko niektóre	Nie wiem	Współczynnik p
Ogółem*	15,1%	34,8%	30,4%	19,7%	
Wykształcenie:					0,065
• Podstawowe	2 (22,2%)	2 (22,2%)	0 (0%)	5 (55,6%)	
• Zawodowe	11 (28,2%)	11 (28,2%)	9 (23,1%)	8 (20,5%)	
• Średnie	14 (13,7%)	38 (37,3%)	35 (34,3%)	15 (14,7%)	
• Wyższe	7 (9,0%)	29 (37,2%)	25 (32,0%)	17 (21,8%)	
Miejsce zamieszkania:					0,002
• Miasta	29 (21,3%)	50 (36,8%)	32 (23,5%)	25 (18,4%)	
• Tereny wiejskie	6 (6,2%)	31 (32,0%)	39 (40,2%)	21 (21,6%)	
Model rodziny:					0,357
• 2 + 1	10 (12,8%)	26 (33,3%)	23 (29,5%)	19 (24,4%)	
• 2 + 2	17 (15,3%)	39 (35,2%)	37 (33,3%)	18 (16,2%)	
• 2 + >2	8 (18,2%)	16 (36,4%)	11 (25,0%)	9 (20,4%)	

* Analizowano wszystkie udzielone odpowiedzi, dlatego liczba ogólnie analizowanych odpowiedzi różni się od liczby wszystkich ankietowanych.

Tab. 5. Wiedza rodziców/opiekunów na temat szczepień – czy szczepienia dają ochronę na całe życie?

przeprowadzonych przez Kalinowskiego i wsp. w roku 2014 żaden z ankietowanych nie deklaruwał się jako przeciwnik szczepień⁽¹⁷⁾. W późniejszych badaniach Faleńczyk i wsp. z 2016 roku ponad 98% rodziców było zwolennikami szczepień⁽¹⁸⁾. Natomiast w materiale własnym, zebrany w 2017 roku, aż 7% rodziców było przeciwnych szczepieniom, ich zwolennicy stanowią zaś około 90%. Wskazuje to na rosnącą na przestrzeni lat liczbę przeciwników szczepień ochronnych. Ma to zapewne związek z lepszą sytuacją epidemiologiczną oraz z intensywniejszymi działaniami ruchów antyszczepionkowych, które wykorzystują do tego celu środki masowego przekazu: telewizję i internet. W dniu 2 czerwca 2018 roku odbył się w Warszawie wiec przeciwko przymusowi szczepień, zorganizowany przez antyszczepionkowe stowarzyszenie STOP NOP. Organizacja ta zebrała wymaganą liczbę podpisów do utworzenia komitetu obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej. Jej członkowie stworzyli projekt ustawy o dobrowolności szczepień w Polsce.

Oprócz rosnącej liczby osób przeciwnych szczepieniom można odnotować zwiększający się zasięg negatywnych informacji dotyczących szczepień ochronnych. W badaniu Faleńczyk z 2016 roku tylko 29% ankietowanych spotkało się z takimi informacjami⁽¹⁸⁾. W materiale własnym ponad 58% respondentów zaznaczyło, że spotkali się z informacjami stawiającymi szczepienia w negatywnym świetle. W materiale własnym rodzice posiadający co najmniej trójkę dzieci byli przeciwnikami szczepień istotnie częściej niż osoby mające jedno dziecko, mimo że to ankietowani z jednym dzieckiem częściej słyszeli o ruchach antyszczepionkowych. Co ciekawe, liczba posiadanego potomstwa nie miała wpływu na poziom wiedzy ankietowanych na temat szczepień. W badaniu z 2014 roku Kalinowski i wsp. analizowali opinię rodziców na temat szczepień w zależności od tego, czy ankietowany miał lub nie miał dzieci. Wykazano, że osoby nieposiadające dzieci częściej wyrażały negatywną opinię o szczepieniach niż osoby posiadające dziecko/dzieci. Osoby bezdzietne uważały, że szczepienia wiążą się z dużym ryzykiem powikłań, były również przekonane o konieczności stosowania szczepień

ochronnych w celu uniknięcia wielu groźnych chorób w mniejszym stopniu niż osoby posiadające dzieci⁽¹⁷⁾.

Niewystarczająca wiedza rodziców/opiekunów dotycząca wakcynologii ma niebagatelny wpływ na sytuację epidemiologiczną naszego kraju i liczbę zaszczepionych dzieci. Niniejsza praca dowodzi wpływu poziomu wykształcenia na podejmowane przez opiekunów decyzje w sprawie szczepień. Jest to zgodne z wynikami otrzymanymi przez Rogalską i wsp.⁽¹⁶⁾. W materiale własnym respondenci z wykształceniem wyższym częściej mieli styczność z negatywnymi informacjami na temat szczepień ochronnych; podobne obserwacje opisano w badaniu z 2016 roku⁽¹⁸⁾, ale nie wpływało to istotnie na podejmowane decyzje. Osoby z wykształceniem wyższym częściej słyszały też o ruchach antyszczepionkowych, ale to właśnie w tej grupie było najwięcej zwolenników szczepień.

W ostatnich latach można dostrzec wyraźny spadek aury personelu medycznego, podejrzliwość wobec wielkich koncernów farmaceutycznych, coraz większe rozpowszechnienie w mediach informacji o szkodliwości szczepionek i szereg teorii spiskowych odnośnie do obowiązkowości szczepień⁽⁵⁾. W związku z tym istotne jest pytanie o źródła wiedzy rodziców. W niniejszym badaniu był nim głównie lekarz, co potwierdzają również inni autorzy^(12,16,19-21). W badaniu Faleńczyk i wsp. ankietowani wybierali głównie ulotki informacyjne, a lekarz i pielęgniarka byli na drugim miejscu. Natomiast w tym samym badaniu ankietowani jako najbardziej wiarygodne źródło informacji najczęściej wskazywali lekarza, a tylko 3,5% badanych – internet⁽¹⁸⁾. Dlatego tak ważne są aktualizowanie wiedzy lekarza na temat współczesnej wakcynologii oraz poświęcanie czasu na rozmowę z rodzicem. Szczególna rola rozmowy lekarza z rodzicem może zostać zastąpiona przez łatwo pozyskiwane, miernej jakości informacje zaczerpnięte z internetu. I mimo że internet daje także możliwość dostępu do prawdziwych informacji, popartych naukowymi dowodami, to osobie niezwiązanej ze światem medycyny, nauki trudno będzie odróżnić te informacje od zamieszczanych przez przeciwników szczepień, często zmanipulowanych i naciąganych na potrzeby ich tez.

Niepokojące jest, że aż 45% badanych spotkało się z negatywnymi opiniami na temat szczepień w telewizji. W badaniu Tarczoń i wsp. to telewizja była wskazywana przez respondentów jako medium, dzięki któremu najczęściej mieli kontakt z akcjami promującymi szczepienia (około 60%), ale jednocześnie wskazywali oni telewizję jako źródło niepokojących informacji odnośnie do szczepień (49%)⁽¹²⁾. Trudno wpływać na to, co rodzice znajdą na temat szczepień w internecie bądź usłyszą od rodziny czy znajomych, wydawałoby się jednak, że treści publikowane w telewizji powinny być wiarygodne i poddane weryfikacji przez osoby kompetentne w dziedzinie wakcynologii. Niestety w latach 2016 i 2017 w telewizji publicznej ukazały się obszernie materiały przedstawiające nieprawdziwe i nierzetelne informacje o szczepieniach. Budzi to zdecydowany sprzeciw środowisk medycznych. Materiały o podobnych treściach emitowało również publiczne radio. Wymienione media ze względu na łatwość dostępu powinny być szerzej wykorzystywane jako źródło różnego rodzaju kampanii promocyjno-informacyjnych z zakresu wakcynologii. W prezentowanym badaniu, co szczególnie ważne, nikt z ankietowanych nie wskazał lekarza ani pielęgniarki jako źródła informacji o szkodliwości szczepień. Ze względu na znaczenie autorytetu medycznego takie – nawet nieliczne – przypadki mogłyby mieć bardzo duży negatywny wpływ na decyzje szczepienne rodziców. Podczas marszu organizacji antyszczepionkowej STOP NOP, który odbył się w Warszawie w czerwcu 2018 roku, głos zabrało tylko (aż) dwoje lekarzy, którzy wtórowali postulatowi tejże organizacji, dążącej do zniesienia obowiązkowości szczepień w Polsce.

W badaniach Tarczoń i wsp.⁽¹²⁾, Faleńczyk i wsp.⁽¹⁸⁾ oraz autorów większość respondentów wskazała, że spotkali się z kampaniami promującymi szczepienia (odpowiednio 76,2%, 86,5% i 78%). Jako że aż 80% ankietowanych oceniło te informacje jako pozytywne i wśród osób, które miały z nimi kontakt, tylko 5% jest przeciwnikami szczepień, wskazywałoby to na skuteczność tego typu kampanii. Podobne wnioski wysunęli autorzy pracy z 2009 roku, w której stwierdzono istotną zależność pomiędzy wiedzą o szczepieniach ochronnych a stycznością z kampaniami promującymi szczepienia (w grupie osób mających wiedzę w zakresie tego, którym chorobom można zapobiegać poprzez szczepienia, aż 92% spotykało się z publicznymi kampaniami promującymi, wśród rodziców nieposiadających takiej wiedzy odsetek ten wynosił 70%)⁽¹²⁾.

Tarczoń i wsp. wykazali również, że rodzice bardziej świadomi w dziedzinie wakcynologii istotnie częściej (aż 94,8%) popierają immunizację szczepieniami obowiązkowymi i dodatkowymi niż rodzice nieznający w pełni możliwości współczesnej wakcynologii (poparcie dla szczepień w tej grupie badanych wynosiło 75,5%)⁽¹²⁾.

W kwestionariuszu rodzice mogli ocenić swoją wiedzę na temat szczepień ochronnych. W badaniu Faleńczyk i wsp. poziom samooceny wiedzy korespondował z rzeczywistym poziomem wiedzy badanych o szczepieniach⁽¹⁸⁾. Natomiast w materiale własnym prawie 2/3 badanych określiło swój

poziom wiedzy jako wystarczający, jednak tylko nieco ponad 1/3 ankietowanych poprawnie odpowiedziała na pytania dotyczące szczepień. Wysoka, niepoparta faktami, samoocena wiedzy rodziców wskazuje na konieczność edukacji w tym zakresie.

Swoją wiedzę lepiej oceniali mieszkańcy wsi, i to oni radzili sobie nieco lepiej z odpowiedziami na pytania dotyczące szczepień. Natomiast badania Kalinowskiego i wsp. oraz Rogalskiej i wsp. wykazują brak istotnego wpływu środowiska zamieszkania na wiedzę rodziców o szczepieniach^(16,17). W badaniu Faleńczyk i wsp. najlepiej oceniali swoją wiedzę ankietowani z wykształceniem wyższym, a najslabiej osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym⁽¹⁸⁾.

W prezentowanym badaniu najlepiej ocenili swoją wiedzę ankietowani z wykształceniem podstawowym, natomiast z pytaniami kontrolnymi sprawdzającymi wiedzę na temat szczepień najlepiej poradzili sobie ankietowani z wykształceniem wyższym i średnim. Można zatem stwierdzić, że mimo niskiej samooceny swojej wiedzy (a może świadomości, że wiedza ta nie jest pełna) to właśnie osoby z wykształceniem wyższym i średnim są najlepiej wyedukowane w temacie szczepień. Również w badaniach Kalinowskiego i wsp. oraz Rogalskiej i wsp. poziom wiedzy o szczepieniach był lepszy u osób z wykształceniem wyższym w porównaniu z ankietowanymi z wykształceniem podstawowym i zawodowym^(17,22). W badaniu Kalinowskiego i wsp. czynnikiem wpływającym na stan wiedzy okazała się płeć – to matki miały większą podstawową wiedzę na temat szczepień⁽¹⁷⁾. Nie potwierdzono tego w badaniu autorów niniejszej pracy.

Szczegółowa analiza danych wykazała, że wiedza rodziców, choć przez nich samych dobrze oceniana, jest na dość niskim poziomie, co może sprawiać, że są oni bardziej podatni na manipulację informacjami ze strony organizacji proepidemicznych⁽¹⁶⁾. Niska wiedza rodziców na temat wakcynologii z pewnością ułatwia dotarcie do nich argumentów zwolenników ruchów antyszczepionkowych⁽¹⁶⁾.

Najbardziej niebezpieczny w skutkach wydaje się fakt, że tylko 63% ankietowanych zdaje sobie sprawę, że osoby niezaszczepione mogą być zagrożeniem dla innych osób. Wiele osób wierzy, że szczepionki mogą powodować autyzm. Trudno się jednak temu dziwić w sytuacji, gdy lekarz z 32-letnim stażem pracy wygłasza podobne tezy na wiecu antyszczepionkowców, mimo że przeczą temu liczne badania kliniczne i metaanalizy⁽²³⁾.

Należy dążyć do poprawy w zakresie edukowania rodziców w temacie wakcynologii w celu podniesienia ich wiedzy⁽¹⁾. W celu rozpowszechnienia rzetelnych i przystępnych informacji należy w większym stopniu wykorzystywać media (telewizję, radio, internet, prasę)^(19,24). Wskazana byłaby kontrola nad treściami przekazywanymi przez wymienione media, gdyż propagowanie – w imię złe pojętej wolności – szkodliwych treści może mieć katastrofalny skutek. Ponieważ to lekarz i personel medyczny są głównym źródłem rzetelnej informacji, należy położyć nacisk na szkolenia nie tylko obejmujące uaktualnienie wiedzy, ale również dotyczące komunikacji z rodzicami^(12,13,25).

WNIOSKI

Systematycznie rośnie liczba przeciwników szczepień ochronnych. Mimo coraz większego udziału mediów w dostarczaniu informacji na temat szczepień to wciąż lekarz jest głównym źródłem informacji o szczepieniach dla rodziców. Wykształcenie rodziców ma wpływ na poziom ich wiedzy o szczepieniach i świadomość zdrowotną. Jednak wiedza rodziców w zakresie szczepień ochronnych wydaje się niewystarczająca.

Monitorowanie postaw i opinii rodziców na temat szczepień ochronnych będzie pomocne w lepszym ukierunkowaniu kampanii promocyjnych w mediach społecznościowych oraz w dostosowaniu działań pracowników opieki zdrowotnej do określonych grup społecznych.

Konflikt interesów

Autorzy nie zgłaszają żadnych finansowych ani osobistych powiązań z innymi osobami lub organizacjami, które mogłyby negatywnie wpłynąć na treść publikacji oraz rościć sobie prawo do tej publikacji.

Piśmiennictwo

- Dziwisz S: System szczepień ochronnych dzieci. Kontrola Państwowa 2016; 61 (6): 91–98.
- Czarkowski MP, Kondej B, Staszewska-Jakubik E et al.: Szczepienia ochronne w Polsce w 2016 roku. Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny – Zakład Epidemiologii, Warszawa 2017.
- Solecka M: WHO: żyjemy dłużej, również dzięki szczepieniom. Med Prakt Szczepienia 2017; 2: 24–26.
- Marchewka AK, Majewska A, Młynarczyk G: Działalność ruchu antyszczepionkowego, rola środków masowego komunikowania oraz wpływ poglądów religijnych na postawę wobec szczepień ochronnych. Post Mikrobiol 2015; 54: 95–102.
- Kuchar E, Szenborn L: Postawy antyszczepionkowe i możliwości polemiki. Przew Lek 2010; 13 (5): 43–46.
- Gawińska E: Szczepienia – konieczność, wybór czy potrzeba? Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu 2014; 20: 107–108.
- Mrozek-Budzyn D: Wakcynologia praktyczna. 7th ed., α-medica press, Bielsko-Biała 2018: 17.
- Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i Nadzoru NIZP-PZH: Zachorowania na wybrane choroby zakaźne w Polsce od 1 stycznia do 30 czerwca 2018 r. oraz w porównywalnym okresie 2017 r.
- Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i Nadzoru NIZP-PZH: Zachorowania na wybrane choroby zakaźne w Polsce od 1 stycznia do 31 grudnia 2009 r. oraz w porównywalnym okresie 2008 r.
- Stefanoff P, Paradowska-Stankiewicz IA, Lipke M et al.: Incidence of pertussis in patients of general practitioners in Poland. Epidemiol Infect 2014; 142: 714–723.
- Zakład Epidemiologii Chorób Zakaźnych i Nadzoru NIZP-PZH: Zachorowania na wybrane choroby zakaźne w Polsce od 1 stycznia do 31 grudnia 2016 r. oraz w porównywalnym okresie 2015 r.
- Tarczoń I, Domaradzka E, Czajka H: Co na temat szczepień ochronnych wiedzą rodzice i pracownicy ochrony zdrowia? Przegł Lek 2009; 66 (1/2): 27–33.
- Tymińska J, Wysocki J: [Estimation of parental educational needs in the field of pneumococcal vaccination on the example of chosen primary care practice]. Nowa Pediatri 2015; 19 (3): 101–107.
- Szenborn L, Czajka H, Wysocki J: Kontrowersje wokół szczepień. Przegł Lek 2009; 66 (1/2): 65–71.
- Klotško M, Walewska-Zielecka B, Olejniczak D et al.: Wiedza i deklarowane postawy rodziców wobec szczepień ochronnych dla dzieci w Warszawie i Tallinie. Journal of Education, Health and Sport 2015; 5 (12): 89–98.
- Rogalska J, Augustynowicz E, Gzyl A et al.: Postawy rodziców wobec szczepień ochronnych w Polsce. Przegł Epidemiol 2010; 64: 91–97.
- Kalinowski P, Makara-Studzińska M, Kowalska ME: Analiza wpływu posiadania potomstwa na opinie dotyczące wykonywania szczepień ochronnych. Probl Hig Epidemiol 2014; 95: 273–278.
- Faleńczyk K, Piekarska M, Pluta A et al.: Czynniki wpływające na postawy rodziców wobec szczepień ochronnych u dzieci. Post N Med 2016; 29: 380–385.
- Leszczyńska K, Borkowska E, Irzyniec T et al.: Postawa rodziców wobec szczepień ochronnych. In: Markocka-Mączka K, Król H (eds.): Dobrostan a rozwój i zdrowie dzieci i młodzieży. Wydawnictwo Naukowe NeuroCentrum, Lublin 2016: 157–170.
- Świątoniowska N, Rozensztrauch A: Szczepienia ochronne oczami matek. Journal of Education, Health and Sport 2017; 7 (8): 11–19.
- Mrozek-Budzyn D, Kiełtyka A: Czynniki wpływające na poprawę realizacji szczepień obowiązkowych dzieci na terenie województwa małopolskiego według opinii rodziców. Przegł Epidemiol 2007; 61: 143–151.
- Rogalska J, Augustynowicz E, Gzyl A et al.: Źródła informacji oraz wiedza rodziców na temat szczepień ochronnych w Polsce. Przegł Epidemiol 2010; 64: 83–90.
- Taylor LE, Swerdfeger AL, Eslick GD: Vaccines are not associated with autism: an evidence-based meta-analysis of case-control and cohort studies. Vaccine 2014; 32: 3623–3629.
- Gawlik K, Woś H, Waksmańska W et al.: Opinie rodziców na temat szczepień ochronnych u dzieci. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu 2014; 20: 360–364.
- Nyhan B, Reifler J, Richey S et al.: Effective messages in vaccine promotion: a randomized trial. Pediatrics 2014; 133: e835–e842.